

УДК 81'243:378.6+908

ББК 4 486.17

О.О. Письменна, канд. філол. наук, доц.

КРАЇНОЗНАВЧА ЛІНГВІСТИКА ТА СПЕЦИФІКА ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОГО КОМПЛЕКСУ В ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У НЕФІЛОЛОГІЧНОМУ ВУЗІ

Розглянуто проблему зарахування лінгвокраїнознавчих матеріалів до навчально-методичного комплексу та наочності в процесі викладання іноземної мови у вищих технічних закладах.

Лінгвокраїнознавство як аспект методики викладання іноземних мов з елементами нової культури для вивчаючих мову, досить широко застосовуються при навчанні іноземної мови як фаху. У немовному вузі при навчанні іноземних мов можливості введення країнознавчих елементів часто не використовуються повною мірою. Дослідження (усні опитування, твори) показують, що загальний рівень інформованості студентів про країну/країни, мова якої/яких вивчається, дуже низький. Наприклад, багато студентів вважають Хеллоуїн якщо не основним, то, принаймні, одним з найважливіших свят Великобританії та Сполучених Штатів Америки, для деяких вагомим елементом культури Сполучених Штатів Америки є поширеність ресторанів мережі «Макдональдс» і напою «Кока-кола» у всьому світі. Політична країнознавча термінологія часто вичерпується словосполученням «конституційна монархія».

Загальний рівень інформованості студентів технічних вузів, які не закінчували спеціалізованих шкіл та курсів іноземної мови, досить низький, тобто відсутня теоретично декларована спадкоємність середньої і вищої освіти. Рівень загальноосвітньої розвиненості молодих людей є недостатнім, тому що базові знання про країну, мова якої вивчається, входять як необхідний мінімум до складу знань людини з атестатом про закінчення середньої школи.

Отже, можливості студентів поповнювати свої знання про закордонні країни обмежені через фінансові можливості, нестачу часу і волі, відсутність мотивації та ініціативності. Багато методистів і викладачів іноземних мов втузів дійшли висновку, що необхідно і на рівні вищої технічної освіти знайомити студентів з лінгвокраїнознавчими реаліями, використовуючи систематизований лінгвокраїнознавчий матеріал, але існуючі підручники написані «сухою» мовою, часто позбавлені ілюстрацій, фотографій, переважані безліччю фактів про географію, клімат, галузі промисловості, корисні копалини тощо, які не торкаються емоційної сфери тих, що навчаються.

Розуміння сформованої ситуації змушує багатьох викладачів втузів шукати шлях збагачення студентського світогляду країнознавчою інформацією та підтримувати потрібною мірою мотивацію до вивчення іноземної мови, що базується також на інтересі до країнознавчих знань. Поняття «лінгвокраїнознавчий інтерес», «готовність» до сприйняття матеріалів лінгвокраїнознавчого змісту як пізнавальної праці, були описані, зокрема, у роботі [1].

Звичайно, успішні результати залежать не тільки від кількості навчального часу, який можна відвести роботі з такою інформацією, рівня мовної підготовки студентів та їхніх навичок самостійної роботи, але і від того, наскільки викладач володіє країнознавчим матеріалом і вміло його використовує. Останній фактор визначається також наявністю вдалого навчально-методичного забезпечення аспекту навчання, що розглянений.

Зазначене дозволяє зробити висновок про доцільність зарахування до навчально-методичного комплексу навчально-методичних розробок, на базі яких можна було б організувати цілеспрямоване програмне навчання іноземної мови з настановою на знайомство з необхідними (визначеними принципом достатності) реаліями країни, мова якої вивчається.

Думки багатьох викладачів зводяться до того, що не можна виключно академічно, абстрактно навчати мовам. Крім того, практика показала, як узагальнює М.А. Арія, що ситуація спілкування, яка базується на країнознавчій основі, є ефективним стимулом до мовної взаємодії [2].

Країнознавча інформація, поряд із професійною, входить до блоку фонових знань, що забезпечують адекватний рівень комунікації. Готовність до сприйняття такої інформації залежить від лінгвістичної компетенції (мовна готовність) і соціальної сформованості особистості (інтереси, переконання, мотиви діяльності).

Як свідчать опитування, мотиваційна сфера може включати:

- пізнавальні (загальноосвітні) прагнення (поліпшити розуміння характеру, поведінки, побуту людей країни, мова якої вивчається, розширити свої знання, уявлення, порівняти зі своєю країною);
- лінгвістичні (вивчити мову краще, на більшій кількості лінгвістичного матеріалу, навчитися використовувати та відтреновувати у мові лексико-граматичні структури, що не можуть бути надані профільною науковою і технічною літературою);
- комунікативні (при спілкуванні з колегами-іноземцями показати свою ознайомленість, свої знання про країну, її звичаї, традиції, досягнення тощо);
- навчальні (прагнення одержати вищу оцінку на заліку, іспиті, часто поєднуються з мотивами лідерства);
- мотиви кар'єри (охопити ще один аспект іншомовної діяльності, щоб упевненіше просуватися по службовій діяльності).

Природно, що така мотиваційна сфера разом з урахуванням специфіки майбутньої професії повинна впливати на особливості добору тематичного матеріалу.

Країнознавча значущість одиниць мови і мовлення може оцінюватися з різних позицій: за їхньою освітньою роллю; за їхньою комунікативною роллю, тобто для забезпечення взаємного адекватного розуміння.

Задачі країнознавчо орієнтованої лінгвістики визначаються проблематикою країнознавчих досліджень кожної пари мов і рекомендаціями та теоретичними розробками лінгвістичних основ країнознавчого аспекту у викладанні мов.

Таким чином, країнознавча лінгвістика, використовуючи досягнення контрастивної лінгвістики і порівняльної типології, а також весь корпус знань країнознавчого характеру, повинна виявити, систематизувати й інтерпретувати іншомовне відображення явищ, специфічних для країни/країн досліджуваної мови.

Виконання такої задачі в повному обсязі неможливо у доступному для огляду майбутньому, однак ймовірно узагальнення реальних конкретних практичних напрацювань:

- перерахування країнознавчих явищ (орієнтуючись на вибірки з програми по країнознавству, як навчальній дисципліні);
- перерахування національно-специфічних лексем і стійких словесних комплексів комунікативного та освітньо-виховного характеру (по кожній з обраних програмних тем);
- об'єднання країнознавчо значимих ключових слів/словосполучень у лексикофразеологічне поле;
- виявлення використання вербальних і невербальних національно-специфічних засобів у соціально типових ситуаціях;
- лінгвістичне обґрунтування країнознавчого аспекту навчальних матеріалів для викладання і вивчення іноземної мови, створення країнознавчо орієнтованих навчальних словників і словничків іноземної мови.

Одне тільки це перелічення задач показує, наскільки широкою і багатоплановою є проблематика країнознавчої лінгвістики. Зокрема, ще детально не вивчено, наприклад, національно-культурні елементи, особливо на матеріалі фразеології, тому що наявність слів-реалій або унікальних конститuentів, національних власних назв у лексичному складі фразеологізмів не є єдиним свідченням національно-специфічної фразеологічної одиниці, тому що така ознака може бути присутньою і у фразеологізмі абсолютно без такого компоненту.

Відсутність уніфікованих докладних рекомендацій з доцільності і величини охоплення навчальним матеріалом країнознавчих і лінгвокраїнознавчих моментів потребує від викладача втузу додаткових зусиль з добору, підготовки і тиражування релевантних, на його думку, матеріалів, розширення його світогляду, вміння роботи в контакт з іншими викладачами іноземної мови. Робота в команді припускає вироблення єдиних критеріїв, уніфікацію навчальних матеріалів і наочності для видання їх у вигляді додатків або окремих розробок/посібників для ауди-

торної/позааудиторної, самостійної, індивідуальної або групової роботи, підготовку тестів, лабораторних робіт, вікторин для контролю засвоєння і посилення його емоційного та прагматичного аспектів. Прикладами таких посібників можуть служити використані нами в роботі зі студентами Національного авіаційного університету посібники автора [3–8]. Недостатня кількість годин, які відводяться на вивчення іноземної мови у вузі, обмежує обсяг можливих для засвоєння матеріалів (особливо в тих випадках, коли досліджуваною мовою говорять не в одній, а в декількох країнах), тому зростає роль принципів і критеріїв добору матеріалу для включення їх до навчально-методичного забезпечення.

Такими основними принципами, очевидно, можна вважати тематичний і філологічний.

Відповідно до тематичного принципу країнознавчі відомості охоплюють інформацію про історію, географію, державний устрій, культуру, традиції та деякі інші аспекти. Така інформація може групуватися за різними критеріями відповідно до конкретних умов викладання і може служити самостійним наповненням одного узагальненого чи декількох тематичних посібників. Тематами в цьому випадку можуть бути:

- роль традицій, національні свята і звичаї країни, мова якої вивчається;
- історичні особливості розвитку країни, мова якої вивчається;
- визначні пам'ятки культури країни, мова якої вивчається;
- особливості національних рис характеру, побуту і життя країни;
- охорона природи (екологія), особливості тваринного і рослинного світу країни, мова якої вивчається.

Частина цієї інформації може мати вигляд текстів (бажано, із супутніми словниками і питаннями до змісту), по можливості, ілюстрованих, інша частина – вигляд роздавального матеріалу (карти, фотографії, грошові одиниці, чеки, митні декларації, квитки на міський транспорт, транспортні документи, гостьові картки в готелях, різні бланки), музейні та виставкові, рекламні видання, слайди тощо).

Використання в навчально-методичному комплексі таких автентичних матеріалів, з якими реально стикається мешканець країни або іноземець під час перебування в ній, відображають природне мовне середовище, побут і викликають інтерес і бажання розібратися та попрактикуватися, тобто істотно збільшують мотивацію і полегшують для викладача створення на практичному занятті навчальних ситуацій на країнознавчій основі.

Тексти, прив'язані до національного соціально-культурного контексту, можуть мати описовий і оповідальний характер, не піддаватися адаптації, при необхідності можуть бути трохи скорочені і мати коментарі, що містять дозовані фонові знання з обраної теми, або переклад чи роз'яснення реалій. Для ознайомлення з нормами мовної та немовної поведінки можуть використовуватися узуально-поведінкові тексти з коментарями етикетно-узуальних форм мови, формул ввічливості, роз'ясненням слів і виразів з національно-культурним семантичним компонентом.

Філологічний принцип добору країнознавчої інформації припускає її здобування з мовних одиниць та їхніх компонентів. При цьому текстові або мовні блоки, з яких вони взяті, не обов'язково присвячені країнознавчій проблематиці.

Мовні елементи з країнознавчим підтекстом відрізняються з погляду вивчаючих іноземну мову істотними особливостями, незнання яких утруднює спілкування іноземною мовою (тобто знижує комунікативну компетенцію учнів), при цьому експлікація імпліцитного значення переважно не пов'язана з лінгвістичним здогадом або інтуїцією, а вимагає достовірного знання.

Національна своєрідність культури і психології народу відображається в країнознавчій значимій лексиці, деякі шари якої добре описані Т.Д. Томахіним [9]. Одним з таких шарів є, наприклад, денотативні реалії, безеквівалентна і фонові лексика, яка не має значеннєвих відповідностей у культурі, що зіставляється, у силу розбіжності культур. До них належать позначення специфіки середовища мешкання, політичного та економічного життя, топоніми й антропоніми, що мають визначені асоціативні ряди у фонових знаннях народу-носія мови (Shadow Cabinet, the Hill, Honest Abe, Gettysburg Address, Paul Bunyand, David Crockett and his Long

Betsy, Downing Street, Fleet Street, Wall Street, Summer banking day, Trooping the Colour, plum pudding, drive-in movie etc).

Ще один великий шар країнознавчої лексики сформований конотативно забарвленими лексичними одиницями. Такі слова мають додаткові значення, створені в процесі розвитку мови у свідомості носія мови завдяки визначеним культурно-історичним асоціаціям і об'єктивності ознак, що однаково розуміються та характеризуються однаковим до них відношенням усередині одного мовного колективу. Так, назви тварин і птахів (fox, swine, wolf, cock, etc.) мають різні супутні відтінки значень, враховуючи образливі та непристойні або лайливі в різних культурно-етнічних умовах. Назви тварин, рослин і деякі інші слова можуть розширювати своє значення також через вживання їх у символіці держав (Mockingbird State = Florida, Jumbo State = Texas, Lake State/Auto State = Michigan, Prairies State = Illinois etc). Так само позначення кольору можуть мати додаткову конотацію (наприклад, зелений для ірландців).

Крім того, у лексико-семантичній системі існують алюзії, що містять натяк на історичний факт, спосіб життя, поведінку якої-небудь відомої особистості, історичного чи літературного героя, прислів'я або крилатий вислів. Натяк, навіть лексично неповновиражений, викликає в голові носія мови асоціативний ряд, завдяки якому він одразу розуміє підтекст, тобто конотацію (Oval Cabinet affair, astor-president). Таким чином відбувається інформаційна розбіжність подібних слів у порівнюваних мовах, і їхня національна своєрідність робить такі слова країнознавчо значимими.

Досліджувати названі та інші засоби мови і мовлення, систематизувати їх та подати у формі, оптимальній для навчання іноземної мови, особливо в умовах обмежених годин на цю дисципліну в технічному вузі, одна з задач країнознавчого мовознавства. Багато чого з наведеного, безумовно, входить до кола об'єктів, яким навчають і які можна опанувати за період навчання. Зокрема, у курсі «Ділова іноземна мова» належна увага приділяється особливостям написання листів, технічні та економічні тексти сповнені загальноприйнятих аббревіатур тощо. Однак, багато чого має бути зроблено для вироблення системного та уніфікованого підходу в цьому напрямку. Можливості використання лінгвокраїнознавства при навчанні іноземних мов набагато ширші. Навіть при підготовці філологів і перекладачів така методика повинна застосовуватися у викладанні різних функціонально-стильових різновидів мови і навчанні різних його аспектів – наукового, суспільно-політичного, масової комунікації тощо, де необхідним виявиться аналіз реалій, конотацій, пов'язаних з науковими, соціально-політичними і національно-культурними особливостями країни.

Розвиток і вдосконалення такого підходу тісно пов'язані зі створенням відповідних навчально-методичних посібників з країнознавчої тематики і системи країнознавчих квізів. У цьому плані представляється доцільною така послідовність роботи з квизом у навчальному процесі: знайомство з ним на початку теми (для встановлення стартового рівня навчання, ознайомлення з майбутньою роботою), звертання до нього на окремих етапах роботи з навчальною літературою і дешифрування квізу як логічне завершення теми (діагностуючий, поетапний і підсумковий контроль).

Список літератури

1. Нефедова М.А. Отбор материалов лингвистического содержания // Иностранные языки в школе. – 1991. – №4. – С. 38–43.
2. Ариян М.А. Лингвострановедение в преподавании иностранных языков // Иностранные языки в школе. – 1990. – №2. – С.11–16.
3. Письменна О.О. English for Trips Abroad. – К.:КМУГА, 1999. – 64 с.
4. Письменна О.О. English for Business People: honing; Changing Money. – К.:КМУГА, 1999. – 56 с.
5. Письменна О.О. Business and Environment. – К.: КМУГА, 1999. – 88 с.
6. Письменна О.О. British and American Holidays. – К.: НАУ, 2001. – 62 с.
7. Письменна О.О. A Little More of Oral English Practice. – К.:НАУ, 2002. – 88 с.
8. Письменна О.О. Information on English-Speaking Countries. – К.: НАУ, 2002. – 80 с.
9. Томахин Т.Д. Лингвистические аспекты лингвострановедения // Вопр. языкознания. – 1996. – №6. – С. 113–118.

Стаття надійшла до редакції 02.09.02.